

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ส่วนหนึ่งของการค้นคว้าอารยธรรมต่างๆ โดยเฉพาะอารยธรรมที่ได้รับจากอินเดีย นั่นคือ การศึกษาเกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในศิลปกรรม สัญลักษณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่จะใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งส่วนสำคัญของศาสนสถาน ฉะนั้น ศิลปกรรมดังกล่าวจึงเป็นการถ่ายทอดคติความคิด ความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์ ในรูปแบบของสิ่งที่สัมผัสได้เป็นวัตถุ สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่ยืนยันหรือสนับสนุนเรื่องราวของศาสนสถานต่างๆ ได้อย่างดี เป็นการสะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมและศาสนา เป็นต้น รูปแบบทางศิลปที่มุ่งแสดงความหมายในแบบสัญลักษณ์นั้นปรากฏมากมายทั้งในส่วนที่เป็นพืชและสัตว์¹ ในรูปแบบความหมาย และบทบาทที่ต่างกัน ครุฑ เป็นศิลปกรรมรูปสัตว์พันทางที่น่าสนใจและพบอยู่เสมอชนิดหนึ่ง

คติเรื่องครุฑได้เข้ามามีบทบาทในศาสนาต่างๆ อันเป็นที่เชื่อกันของชาวเอเชีย โดยเฉพาะศาสนาที่สำคัญ 2 ศาสนา คือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ สืบเนื่องจากพื้นฐานความคิดเดิมจากวรรณคดีสำคัญของอินเดีย ครุฑจึงเป็นสัตว์พันทางที่มีบทบาทต่างๆ มากมาย และปรากฏควบคู่อยู่ในศิลปกรรมของประเทศต่างๆ ในเอเชีย โดยเฉพาะในอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแนวความคิดและรูปแบบศิลป เขมร ดินแดนซึ่งรับอารยธรรมจากอินเดียและประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงที่ได้รับอิทธิพลต่างๆ จากเขมร

จากหลักฐานทาง โบราณคดีที่ค้นพบในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้² ทำให้ทราบว่า ครุฑได้รับความสนใจและปรากฏอยู่ในศิลปเขมรมากเป็นพิเศษ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในศิลปกรรมซึ่งผสมผสานกันระหว่างศิลปพื้นเมืองแบบเขมรและศิลปอินเดียบางส่วน แนวความคิดและรูปแบบศิลปเกี่ยวกับครุฑ เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 และได้วิวัฒนาการจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตนในระยะเวลาต่อมา นับเป็นรูปแบบทางศิลปที่ได้รับการตกแต่งให้งามขึ้น² ด้วยเหตุที่ครุฑเข้ามามีบทบาทในศิลปเขมรเป็นจำนวนมากนี้เอง ทำให้นักวิชาการหลาย

ท่านได้ให้ความสนใจและศึกษาจนสามารถแสดงวิวัฒนาการของรูปแบบและกำหนดอายุศิลปรูปครุฑได้ชัดเจน เช่น จากการศึกษาของ จอง บวสเชอลีเย่ (Jean Boisselier) ผู้เชี่ยวชาญวิชาโบราณคดีในภาคเอเชียอาคเนย์ ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของครุฑในศิลปเขมรโดยยึดถือวิวัฒนาการของลวดลายตกแต่งเป็นหลัก³ และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับศิลปเขมรอีกหลายท่าน⁴ ได้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ ของครุฑซึ่งค้นพบทั้งแบบประติมากรรมลอยตัวและสลักนูนต่ำ โดยการกำหนดอายุและศึกษาเปรียบเทียบแต่ละชิ้นที่สำคัญ หรือการศึกษาร่วมไปพร้อมกับศิลปกรรมแบบอื่น ๆ นอกจากจะทำให้สามารถกำหนดวิวัฒนาการของครุฑในเขมรได้อย่างชัดเจนแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของผู้สร้างเกี่ยวกับอิทธิพลศิลปและการแสดงความหมายในลักษณะของรูปภาพไว้อย่างดีด้วย

ในช่วงระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง พุทธศตวรรษที่ 18 ดินแดนบางส่วนในภาคกลาง, ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลทางด้านการเมือง, การปกครอง, ศาสนา, ศิลป และวัฒนธรรมจากเขมร⁵ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการค้นพบหลักฐานทางด้านโบราณคดี, ศิลป และจารึกต่าง ๆ เป็นจำนวนมากในดินแดนดังกล่าว⁶ ทั้งที่เป็นโบราณสถานเขมรที่ค้นพบในประเทศไทยและโบราณวัตถุสถานที่ทำขึ้นในประเทศไทย โดยทำเลียนแบบและมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปเขมรในประเทศกัมพูชา จนสามารถจัดกลุ่มเป็นศิลปกรรมแบบหนึ่งได้ ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนขอเรียกศิลปกรรมนี้ว่า ศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย⁷

จากการกำหนดอายุศิลปเขมรในประเทศกัมพูชาปัจจุบันจำแนกรูปแบบศิลปได้เป็น 14 แบบ ซึ่งมีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันโดยตลอดนี้เอง ทำให้สามารถนำมาเทียบเคียงศึกษาศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยและจำแนกได้เป็น 15 แบบ ดังนี้

1. แบบพนมดง	ราว พ.ศ. 1100-1150
2. แบบดาลาบริวัต	ราว พ.ศ. 1150
3. แบบสมโบรไพรกุก	ราว พ.ศ. 1150-1200
4. แบบไพรกเมง	ราว พ.ศ. 1200-1250
5. แบบไพรกเมง - กำแพงพระสมัยหลัง	ราว พ.ศ. 1200-1350
6. แบบกุเลน	ราว พ.ศ. 1350-1400
7. แบบพระโค	ราว พ.ศ. 1400-1450
8. แบบบาเต็ง	ราว พ.ศ. 1450

9. แบบเกาะแกร์	ราว พ.ศ. 1450-1500
10. แบบแปรูป	ราว พ.ศ. 1500
11. แบบบันทายศรี	ราว พ.ศ. 1500-1550
12. แบบคลัง	ราว พ.ศ. 1500-1550
13. แบบบาปวน	ราว พ.ศ. 1550-1650
14. แบบนครวัด	ราว พ.ศ. 1650-1700
15. แบบบายน	ราว พ.ศ. 1700-1750

แบบที่ 1 - 7 อยู่ในสมัยก่อนเมืองพระนคร แบบที่ 8 - 15 อยู่ในสมัยเมืองพระนคร
 อย่างไรก็ตาม การศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับศาสนสถานทางด้านสถาปัตยกรรม

และประติมากรรมบางชนิด แต่หลักฐานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับรูปสัตว์ประหลาดหรือสัตว์พันทางที่มุ่ง
 แสดงความหมายทางสัญลักษณ์ยังคงมีการศึกษาเป็นส่วนน้อย และสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับรูปครุฑก็
 ยังคงมีอยู่น้อยเช่นเดียวกัน เท่าที่มีการศึกษากงเป็นเฉพาะการศึกษาในแบบตีความหมายและกำหนด
 อายุเป็นชั้นเฉพาะเจาะจงเท่านั้น⁸ เช่น การศึกษาทับหลังซึ่งมีรูปครุฑ กำหนดอายุอยู่ในแบบดลาล
 บริวัติซึ่งค้นพบที่วัดทองทั่ว การตีความหมายภาพทับหลังเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ตอนนาคบาศ ของ
 อุไรศรี วรเศรณี การศึกษาทับหลังซึ่งเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หิมาลัย ซึ่งมีภาพ
 ครุฑปะปนอยู่ด้วย ของ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ และการศึกษาเกี่ยวกับคติเรื่องครุฑที่มุ่งเน้นทางด้าน
 วรรณคดีของยมโดย เฟื่องพงศา⁹ ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อและรูปแบบของครุฑจาก
 หลักฐานด้านศิลปกรรมและการกำหนดอายุ เพื่อแสดงวิวัฒนาการของครุฑในประเทศไทย จึงเป็น
 สิ่งหนึ่งที่ต้องอธิบายและตีความหมายเพื่อแสดงความนึกคิดของผู้สร้างให้กระจ่างชัดแจ่มแก่คนปัจจุบัน
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ศิลปกรรมเขมรให้อิทธิพลต่อศิลปกรรมในประเทศไทยระหว่าง
 พุทธศตวรรษที่ 12-18 ซึ่งศิลปกรรมรูปครุฑมีปรากฏอย่างแพร่หลาย และมีอิทธิพลต่อศิลปกรรมรูป
 ครุฑในศิลปไทยในยุคต่อมา

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นเสมือนชวนแหงการสนใจในการศึกษาถึงคติความเชื่อเรื่องครุฑ
 ในศิลปแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งจะสะท้อนให้ชนรุ่นหลังได้เห็นถึงการเจริญเติบโตทางวัฒนธรรม
 ของชาติไทยสืบไป

โดยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งที่จะทำการศึกษาค้นคว้าในเชิงวิเคราะห์ ถึงแนวความคิดเกี่ยว

กับคติเรื่องครุฑและบทบาทสำคัญ โดยการพิจารณาจากรูปแบบศิลป วัสดุที่ใช้และแหล่งที่พบ ทั้งนี้ ได้ใช้ศิลปกรรมรูปครุฑที่พบในประเทศอินเดียและประเทศกัมพูชาเป็นข้อเปรียบเทียบถึงความสัมพันธ์ทางแนวความคิดและรูปแบบศิลปกรรม ตลอดจนการกำหนดอายุศิลปกรรมรูปครุฑ การศึกษาวิจัยนี้ย่อมทำให้ทราบถึงคติความเชื่อที่ใช้เป็นเรื่องราวประกอบการสร้างศิลปกรรมรูปครุฑที่ปรากฏในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

ความมุ่งหมายในการวิจัย

การวิจัยคติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นคว้าความเป็นมาของคติเรื่องครุฑที่มีความสัมพันธ์กับประติมากรรมรูปครุฑแบบเขมรที่ปรากฏในประเทศไทยโดยแยกประเด็นได้ดังนี้

1. ศึกษากำเนิดความเชื่อและบทบาทของครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีทางศาสนาอันมีต้นเค้าความคิดมาจากอินเดีย
2. เพื่อใช้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ทางแนวความคิดและรูปแบบศิลปกรรม
3. เพื่อเป็นการศึกษารวบรวมศิลปกรรมรูปครุฑที่ปรากฏในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยโดยพิจารณาจากรูปแบบทางศิลป วัสดุที่ใช้และแหล่งที่พบ
4. การกำหนดอายุศิลปกรรมรูปครุฑในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย

ขอบเขตของการวิจัย

1. เป็นการวิจัยเกี่ยวกับประติมากรรมรูปครุฑทั้งในแบบลอยตัว แบบภาพสลักนูนต่ำ และภาพสลักนูนสูง
2. เป็นการวิจัยที่ใช้หลักฐานทางประติมากรรมรูปครุฑที่พบในโบราณสถานแบบเขมรในประเทศไทยเป็นหลักในการพิจารณา อธิบายและตีความ
3. พื้นฐานของการวิจัยมาจากคติที่ว่าด้วยเรื่องครุฑตามที่ปรากฏในวรรณคดีทางศาสนา
4. คำว่า "ศิลปกรรมแบบเขมร" ในที่นี้ หมายถึง ศิลปกรรมแบบหนึ่งที่ค้นพบในประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปเขมรในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน และรวมหมายถึง โบราณวัตถุสถานเขมรที่ค้นพบในประเทศไทยด้วย

5. คำว่า "ศิลปเขมร" ในที่นี้หมายถึง ศิลปกรรมแบบหนึ่งที่เป็นศิลปเขมรซึ่งค้นพบในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัยแยกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลประเภทศิลปโบราณวัตถุ ข้อมูลประเภทเอกสาร มีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลประเภทศิลปโบราณวัตถุ ได้ใช้ประติมากรรมรูปครุฑที่ปรากฏในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งค้นพบ เก็บรักษาและจัดแสดงไว้ในแหล่งสำคัญ 2 แห่ง ดังต่อไปนี้

1.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ดังนี้

- 1.1.1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร
- 1.1.2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- 1.1.3. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมหาวิรุฬห์ จังหวัดนครราชสีมา
- 1.1.4. หน่วยศิลปากรที่ 6 อำเภอฟินาย จังหวัดนครราชสีมา
- 1.1.5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินารายณ์ราชินีเวศน์ จังหวัดลพบุรี
- 1.1.6. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- 1.1.7. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

1.2 โบราณสถานที่สำคัญ 5 แห่งในส่วนภูมิภาค

- 1.2.1. ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
- 1.2.2. ปราสาทหินศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
- 1.2.3. ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.2.4. ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา
- 1.2.5. ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดสุรินทร์

2. ข้อมูลประเภทเอกสาร ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Data) ที่นักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รวบรวม รายงานสำรวจและชุดค้นต่าง ๆ เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับศิลปกรรม ศาสนาและประวัติศาสตร์ ตลอดจนเอกสารทางวิชาการ

อื่น ๆ โดยการค้นคว้าเอกสารจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 ห้องสมุดสยามสมาคม
- 2.2 หอสมุดแห่งชาติ พระนคร
- 2.3 หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
- 2.4 หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2.5 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

การรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัยแยกได้ 2 ส่วนที่สำคัญ คือ

1. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Survey) โดยการสำรวจและถ่ายภาพประติมากรรมรูปครุฑจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 7 แห่งและ โบราณสถาน 5 แห่ง
2. รวบรวมหนังสือและเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ตลอดจนภาพถ่ายลายเส้น แผนที่ ของ โบราณวัตถุและ โบราณสถานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการวิจัยนั้นเป็นการวิจัยทางโบราณคดีและศิลป โดยได้ใช้การวิจัยแบบพรรณนา (Description Research) ในส่วนที่เกี่ยวกับคติความเชื่อและบทบาทของครุฑจะใช้การวิจัยแบบวิเคราะห์ (Analytical Research) ในส่วนที่ต้องการอธิบายและตีความหมายจากประติมากรรมรูปครุฑเป็นสำคัญ

ส่วนขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยได้กระทำตามลำดับ ดังนี้

1. เตรียมการ คือ เริ่มต้นศึกษาและรวบรวมเอกสารจากห้องสมุดต่าง ๆ เพื่อวางแผนการสำรวจภาคสนามและจัดวางโครงการในการวิจัย
2. เก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งที่เป็นภาพถ่ายและภาพถ่ายลายเส้น ตลอดจนการเก็บข้อมูลจากเอกสารและหนังสือต่าง ๆ เพื่อศึกษาแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับครุฑ
3. วิเคราะห์ข้อมูล คือ การนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจำแนกแยกแยะเป็นหมวดหมู่ พิจารณาจำแนกตามลักษณะและรูปแบบทางศิลป และนำไปเปรียบเทียบกับศิลปกรรมรูปครุฑ

จากอินเดียและเขมร จากนั้นจึงอธิบายที่ความหมายถึงคติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยแต่ละชั้น

4. เรียบเรียงรายงานและเสนอผลงาน คือ การประมวลและเสนอความรู้ และความคิดเห็นอันเป็นผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย โดยการเสนอผลงานตามลำดับดังนี้

บทที่ 1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความมุ่งหมายในการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้นในการอ่าน

บทที่ 2 คติความเชื่อและบทบาทของครุฑที่ปรากฏในวรรณคดีทางศาสนา

บทที่ 3 แนวความคิดและรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในศิลปอินเดียและ
ศิลปเขมร

บทที่ 4 ศิลปกรรมรูปครุฑที่ปรากฏในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย
และการกำหนดอายุ

บทสรุป

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เป็นการเผยแพร่ความรู้และการสนับสนุนหลักเกณฑ์ทางวิชาการว่า ผลงานทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาย่อมเกิดจากแนวความคิดอันเป็นคติที่แฝงไว้อย่างมีเหตุผล

2. เป็นการเผยแพร่และสนับสนุนแนวความคิดเกี่ยวกับศิลปะว่า เป็นสื่อกลางสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยประสานความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกันและสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดที่มาจากพื้นฐานอันเดียวกันได้อย่างเด่นชัด

3. เป็นการขยายขอบเขตความรู้ทางศิลปะ ศาสนาและโบราณคดีเกี่ยวกับเรื่องราวของสัตว์พันทางหรือสัตว์ประหลาด โดยเฉพาะครุฑ อันเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด

ความเจริญเติบโตทางวัฒนธรรมของชาติ

4. เป็นแนวทางหนึ่งในการสนับสนุนการกำหนดอายุโบราณสถาน ทั้งนี้จะเป็นการให้ความกระจ่างต่ออายุทางประวัติศาสตร์

5. เป็นการเสริมสร้างความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและยังเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาตีความเชื่ออื่น ๆ ต่อไปได้

ข้อตกลงเบื้องต้นในการอ่าน

1. ข้อมูลทั่วไปที่ค้นคว้ามาจากเอกสารหรือหนังสือที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ได้แปลโดยการเอาความมิได้แปลทุกคำ แต่ทั้งนี้ได้รักษาสาระสำคัญของเรื่องไว้

2. การเรียกชื่อเฉพาะที่เป็นภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีนั้น ได้เรียกแบบภาษาไทย โดยอาศัยการถอดคำมาจากอักษรโรมันที่ใช้สะกดในภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี และได้แสดงคำภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีที่เป็นอักษรโรมันกำกับไว้ด้วย

3. ข้อมูลที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับวรรณคดีต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวรรณคดีภาษาสันสกฤตและวรรณคดีบาลี ผู้เขียนได้เลือกใช้เฉพาะฉบับที่ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาไทยแล้วเท่านั้น

4. ข้อมูลเกี่ยวกับประติมากรรมรูปครุฑที่ปรากฏในประเทศอินเดียและประเทศกัมพูชา ปัจจุบัน เพื่อใช้อ้างอิงประกอบการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารตำราต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดทั้ง 5 แห่งตามที่กล่าวอ้างถึงแล้วนั้น ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วน่าจะมีจำนวนมากว่าที่ปรากฏในเอกสารตำรา ดังนั้น ข้อมูลนี้จึงเป็นเสมือนการสุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นรูปแบบที่สำคัญที่สามารถแสดงแนวทางในการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมได้อย่างกว้าง ๆ

5. ข้อมูลเกี่ยวกับประติมากรรมรูปครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยเพื่อใช้อ้างอิงประกอบการวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารตำราต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดทั้ง 5 แห่งและจากโบราณสถานต่าง ๆ ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตามที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงรูปครุฑที่ปรากฏในงานวิจัยนี้จึงเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญ และเป็นตัวอย่างของแต่ละสมัยหรือรูปแบบที่สามารถแสดงแนวทางในการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมรูปครุฑได้อย่างกว้าง ๆ

6. ในการวิจัยได้ใช้ภาพถ่ายและภาพถ่ายเส้นประกอบการวิจัยในบางส่วน ภาพถ่ายและภาพถ่ายเส้นได้จัดเรียงลำดับตามสาระของเนื้อหา โดยมีหมายเลขกำกับภาพแยกได้ดังนี้

รูปที่ 1 หมายถึง ภาพถ่ายของศิลปโบราณวัตถุ

ภาพถ่ายเส้นที่ 1 ... หมายถึง ภาพวาดลายเส้นแสดงรูปแบบคร่าว ๆ ของวัตถุ

เชิงอรรถท้ายบทที่ 1

¹F.D.K. Bosch, The Golden Germ: An Introduction to Indian Symbolism (Leiden: Mouten & Co., 1963), pp. 9-10.

²Mario Bussagli, "India, Farther," Encyclopedia of World Art, Vol. VII (1963), pp. 913-930.

³Jean Boissellier, "Garuda Dans L'Art Khmer," Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient, XLIV Fasc.1 (1947-1950), pp. 55-87.

⁴Madeleine Giteau, "Chronique: Note Sur Un Garuda Récemment Entré Au Musée National de Phnom-Penh," Arts Asiatiques, Tome VIII (1961), pp. 215-226 ; Stern Philippe, Les Monuments Khmers du Style du Bayon et Jayavarman VII (Paris: Presses Universitaires de France, 1965), pp. 10-220.

⁵"พิพิธภัณฑ์คณะ โบราณคดี," โบราณคดี, ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 (เมษายน 2516), หน้า 398.

⁶สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, "การศึกษาทับหลังแบบเขมรในหน่วยศิลปากรที่ 6 (พินาย)," วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523, หน้า 61-79.

⁷การเรียกชื่อของศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทยนี้มีความเห็นที่แตกต่างกันด้วยเหตุผลต่างๆซึ่งจะไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้ การแสดงความเห็นต่างๆเหล่านี้อาจได้จากการรวบรวมของสุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-60.

⁸หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, "ทับหลังแบบดาลาบรีวัตในประเทศไทย," โบราณคดี, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม 2515), หน้า 11-17 ; อุไรศรี วรตะรินและนันทนา ชุตินวงศ์, "ทับหลังศิลปพยูรีเล่าเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนาคบาศ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร," ศิลปและโบราณคดีในประเทศไทย, เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2517), หน้า 213-226.

⁹ยมโดย เฟื่องพงศา, "ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี," วิทยานิพนธ์ปริญญา

โท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.